

Obodon ADIZOVA,
Buxoro davlat universiteti Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
E-mail: obodon63@gmail.com

Buxoro Davlat universiteti dotsenti, PhD M.Akhmedova taqrizi asosida

FOLKLORSHUNOSLIKDA OILAVIY-MAISHIY MAROSIMLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

Annotatsiya

Maqolada fransuz va o'zbek folklorshunosligida to'y marosimlarining mohiyati, mavzuviy turlari va badiiyati, ularning kelib chiqishi, evolyutsiyasi, xususiyati va tuzilishiga oid ma'lumotlar keltirilgan. Ikki noqardosh mamlakat folklorshunosligining boy tarixiy taraqqiyot bosqichlariga ega ekanligi yoritilgan. To'y marosimlariga xos urf-odat, qadriyat, an'ana va milliylik tushunchalari o'rganilgan.

Kalit soz'lar: Folklorshunos, xalq og'zaki ijodi, to'y, mavsumiy, oilaviy marosim, urf-odat, tarixiy etnografiya, an'ana, milliylik, qadriyat.

СЕМЕЙНЫЕ ОБРЯДЫ В ФОЛЬКЛОРЕ РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ

Аннотация

В статье представлены сведения о сущности, тематических видах и искусстве свадебных обрядов во французском и узбекском фольклоре, их происхождении, эволюции, особенностях и структуре. Подчеркивается, что фольклористика двух небратских стран имеет богатые исторические этапы развития. Изучены понятия обычая, ценности, традиции и национальности, характерные для свадебных обрядов.

Ключевые слова: Фольклорист, фольклор, свадьба, сезонный, семейный обряд, обычай, историческая этнография, традиция, национальность, ценность.

FAMILY RITUALS IN FOLKLORE: ROLE AND MEANING

Annotation

The article presents thematic types of ritual folklore in French and Uzbek folklore, its origin, evolution, characteristics and structure. It is highlighted that folklore studies of two non-fraternal countries have rich historical development.

Key words: Folklorist, folklore, wedding, seasonal, family ritual, custom, historical ethnography, tradition, nationality, value

Dolzarbligi. Jahon adabiyotshunosligida xalqlarning milliy qadriyat va an'analari, mental xususiyatlari, til qonuniyatlari bilan chambarchas bog'langan folklor namunalari o'rganishning o'z prinsip va metodlari bor. Folklorshunoslikda oilaviy-maishiy marosimlar folklori katta o'rin tutadi. Marosim xalq san'ati va madaniyati shakllari orasida ko'pchilik bilan bo'ladigan ommaviy hamda oilaviy tadbir hisoblanadi. Marosimlarning kelib chiqish tarixini o'rganish, ularning o'tkazilish maqsadi va tarzini bilib olish, bu jarayonda amalga oshiriladigan oilaviy tadbirlarning bir-biriga o'xshash yoki farqli jihatlari aniqlash imkonini beradi. Shuningdek, marosim jarayonida, marosim ovqatlari, ularning tayyorlanishi, dasturxoniga tortilishi, turlari, milliylik, lokallik kasb etishi oydinlashadi. Marosim predmetlari xalqning yashash joyiga, madaniy turmush tarziga, e'tiqodiy qarashlariga binoan farqlanishi oydinlashadi. Oilaviy marosimlar xalq ma'naviyatining tarkibiy qismi, muhim axloqiy qadriyati, ta'sirchan tarbiya vositasi sanaladi. Bunday marosimlar jarayonida namoyon bo'ladigan odob-axloq, mehr-oqibat kabi xislatlar yoshlar manaviyati shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Marosim fol'kloridagi ayrim jarayonlar, urf-odatlar og'izdan-og'izga, avloddan-avlodga o'tish mobaynida ba'zi o'zgarishlar sodir bo'ladi va bu marosimiy urf-odatlar xalqlarning ijtimoiy hayoti bilan bog'liqligi sababli ularning boshqa xalqlardagi marosimlardan farqli tomonlari ham kuzatiladi. Marosim va bayramlar inson hayotining uzviy qismi hisoblanadi.

Metodlar. Mazkur maqola mavzusini yoritishda tavsiflash, etnofolkloristik, qiyosiy-tipologik va tarixiy-qiyosiy metodlardan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari. Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, xalqimizning milliy o'zligi va ma'naviy ildizlarining asosi bo'lgan xalq og'zaki ijodini o'rganishga e'tibor har qachongidan ham kuchaydi. «Yoshlar o'rtasida mamlakatimiz boy tarixini, uning betakror madaniyatini va milliy qadriyatlarini keng targ'ib etish, jahon ilm-fani va adabiyoti yutuqlarini yetkazish uchun zarur muhit va shart-sharoit yaratish»[1] asosiy vazifalardan qilib belgilandi

Xalqlarning ko'p asrlar davomida qaror topgan umummilliy qadriyatlarini tiklashda folklor eng asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ularni folklorshunoslikning yangicha konsepsiyalari va nazariy qarashlari asosida chuqur o'rganish, qiyoslash, janr, obraz va motivlarining genezisini aniqlash, o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy yoritish yangi xulosalar beradi. Keyingi yillarda asrlar davomida mardlik, bag'rikenglik, oliyanoblik va halollikning timsoli sifatida

e'zozlanib kelingan, o'zbek xalqining tarixiy merosi, milliy qadriyat, urf-odatlarini qayta tiklashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmonlari, [2] 2021- yil 19-maydagi PQ-5117-son "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi [3] qarorlari hamda ushbu faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalar mazkur ishlarni amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Marosimlar eng qadimiy davrlardan boshlab inson ijtimoiy hayotining muhim va ajralmas qismi bo'lgan. Marosimlar mazmunini hayotiy voqealar tashkil etadi. Ularda muayyan bir hayot voqeligi ijtimoiy yoki ruhiy vaziyatda qayd qilinadi. Agar bu voqelik inson xotirasi bilan bog'liq bo'lsa, qadriyat sifatida nishonlanadi. Ularga inson nimani (ko'pincha hayotni, tiriklikni, mehnatni, vaqtni) qadrlashi kerakligi aks etadi[4]. Kuchli an'anaviyligi, turli-tuman ijtimoiy hodisalarni rasmiylashtirishi, tabiat hodisalariga ta'sir ko'rsatishga intilishi bilan marosimlar ijtimoiy hayotda katta o'rin tutadi. Marosimning ruhiy va estetik ta'sir ko'rsatishi, biror ijtimoiy akti uyushtirish, yo'naltirish vazifalari bevosita xatti-harakat, so'z hamda sehr-jodu qudratiga ega deb hisoblangan narsalar vositasida amalga oshiriladi. Ijtimoiy hayot talablariga javob bermaydigan ba'zi marosimlar yoki ularga xos ayrim unsurlar asta-sekin unutila boshlanadi yoki davr mazmuniga mos holda yangi, zamonaviy marosimlar paydo bo'ladi. Shuning uchun marosimlar kishilarning ma'naviy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan ma'naviy hayot qadriyatlarini sirasiga kiradi.

Marosim insoniyat madaniyatining eng muhim shakllaridan biri bo'lib hisoblanadi. Ma'lumki, barcha xalqlarning oilaviy marosimlari shu qadim rang-barang urf-odat va udumlarga boyki, ularning har biri o'ziga xos xususiyatga egaligi bilan diqqatni tortadi. Farzandning tug'ilgan kunini, unga ism qo'yishni, bolasining ilk qadam bosishini, o'g'il-qizning birinchi bor maktabga borishini, o'rta maktabni bitirishni bayram qilish, nikoh to'yini, kumush, oltin va olmos to'ylarini, nafaqaga kuzatish kabilarni tantanali tarzda nishonlash inson hayotidagi unutilmas voqealar sirasiga kiradi. Bundan tashqari, kishi hayotida ijtimoiy xarakterga ega bo'lgan ko'pgina hayajonli hodisalar ham yuz beradiki, ular ham bayramona yoki tantanali kayfiyat yaratadi. Marosimlarda xalqning o'ziga xos turmush tarzi, betakror urf-odat va rasm-rusumlari, e'tiqodiy qarashlari

etnofol'kloristik va badiiy-estetik qarashlari namoyon bo'ladi. Turli tantanalarni nishonlash marosimlari kishi hayotida shunday voqealar sirasiga kiradi. [5]

Oilaviy-maishiy marosimlar o'zbek marosimlari orasida katta o'rinni egallaydi. Xususan, o'zbek to'ylarining shuhrati keng yoyilgan. Shunga ko'ra, o'zbeklarning beshik, sunnat, nikoh to'ylari va ular bilan bog'liq urf-odatlar, hayotbaxsh an'analar, aytm-qo'shiqlar xalq e'tiboriga tushgan. Folklor aytmqlariga boyligi, janriy rang-barangligi, har bir janri lokal ijro bosqichlari va xususiyatlari, o'ziga xos ohangi, obrazlar tarkibi bilan nikoh to'yi o'zbek marosimlari orasida alohida ajralib turadi. [6] To'y o'ta milliy ruhga yo'g'rilgan bo'ladi.

O'zbek xalqining aksariyat marosim va urf-odatlari qo'shiqlar bilan ziynatlangan. Qo'shiqlar xalq tilida yaratilgan bo'lib, bunday qo'shiqlarda dialektizm va etnografizmlar ko'p uchraydi. Udumlarimiz bilan bog'liq holda ijro etiladigan xalq qo'shiqlari boshqa tilga tarjima qilinishi jarayonida ayrim hollarda ularning vazni, qofiya tartibi, badiiy ifoda vositalari o'zgarishga yuz tutgani ko'zga tashlanadi. Bunday hollarda o'zbek nikoh to'y marosim folklori namunalarning she'riy tarzda berilishida ayrim badiiy san'atlarni qayta yaratishda bir san'at turi boshqa san'at turiga ko'chishini kuzatish mumkin. Yor-yor, o'lan, lapar, kelinsalom kabi to'y, allasi singari folklor janrlarining nomi aynan saqlangan.

Jumladan, nikoh to'yi marosimi barcha uzvlari bilan yaxlit olib qaralsa, uchagina katta marosim hisoblanadi. Chunki marosim qiz tanlash voqealaridan boshlanib, nikoh kechasidan birmuncha muddat keyin o'tadigan kuyov chaqiriq marosimi bilan yakunlanadi. Haqiqatan ham, nikoh to'yi yigit va qizlar hayotida ro'y beradigan eng baxtli, eng unutilmas marosim sanaladi. Mana shu marosimdan so'ng ular hayotga boshqacha ko'z bilan, ya'ni ham jismonan, ham ma'nan kamolotga erishgan kishilar ko'zi bilan qaraydilar. [7]

Fransiya Yevropaning madaniy markazi bo'lib hisoblanadi. Unda ko'plab qadimiy yodgorliklar, muzeylar va qal'alar bor. Har bir kishi Fransiya kabi bir yurtini ziyorat qilishni orzu qiladi. Shu o'rinda biz Fransiya to'ylari haqida fikr yuritmoqchimiz. To'yning nufuzini va hashamatini inobatga olsak, bunday to'ylar hammaga yoqadi. Keyin to'y bazmlari Sen-Tropez, Kann yoki har qanday boshqa taniqli dam olish maskanlari, Fransiya, Kot d'Azyur kabi qanchadan-qancha chiroyli go'shalarda uyushtiriladi[8].

Fransiyada to'y marosimini o'tkazish uchun kelin-kuyov juda qattiq ayyorlanishadi. Kelin-kuyovning ota-onalari farzandlariga oq fотиha berisharkan, ko'pincha: "Mes enfants! Je ne peux pas résister à votre prière. Soyez heureux!", (ya'ni "Bolalarim, sizlarning istaklaringizga qarshi chiqolmayman. Baxtli bo'linglar!") [9] deyishadi. Fransuzlarda ham o'zbeklar kabi to'y nikohsiz o'tmaydi. Shu kuni kelin oppoq libos bilan otasi hamrohligida cherkov mehrobi yoniga keladi. Cherkovda o'tirgan yoshi ulug' mehmonlar tomonidan "Dieu pour les bénir et a placé le sceau de la sainte approbation de l'Église sur ce mariage", ya'ni Rabbim ularni marhamatlasin va bu nikohga cherkovning muqaddas roziligi berildi, deya duolar qilinadi [10]. Fransiyadagi to'yda albatta, kelin va kuyov, ikkovlari maxsus kosadan sharob ichishi kerak, bunda kelin-kuyovlar sharafiga an'anaviy tarzda dil so'zlari aytilishi lozim. Sharobni qoldirish mumkin emas. Chunki bunday sharob juda qadrlil bo'lib, avlodan-avlodga o'tib kelayotgan urf-odat hisoblanadi.

Shohona to'y marosimlarini nishonlash uchun istaganlarga yana bir imkoniyat bo'ladi bu Versal saroyi hisoblanadi. Bu binoning ichi juda chiroyli bo'lib, u yerda marosimlarni o'tkazish uchun ruxsat olish qiyin bo'ladi lekin shunga qaramay ayrim hollarda uning hududida ham ruxsat beriladi. Agar to'y marosimi uchun parkni bezatishsa, bu bir shoh bayram bo'lib hisoblanadi. Chunki Parijda to'y o'tkazish bu bir bayram kabi eng zo'r marosim bo'lib hisoblanadi, u erdan Sena daryosi ustida suzuvchi restoranlar, kemalar, turli manzaralarni ko'rib borish mumkin. Fransiyada yana shunday bir shart bor u erda to'y o'tkazish uchun davlatning hududida kamida o'ttiz kun istiqomat qilgan, rasmiy ro'yxatdan o'tgan bo'lishi kerak. Agar ushbu mamlakatda doimiy qonuniy yashayotgan bo'lsa biron shahar zalida marosim bo'lib o'tishi mumkin, unda bu to'y davlat belgilangan muddat ichida bo'lib o'tishi lozim, shunda bu nikoh boshqa davlatlarda ham tan olinadi[11]. Shu o'rinda Fransiyada bo'ladigan bir

to'y bilan tanishamiz. Yigitlarning uylanish marosimida mehmonlar bir guruh bo'lib kelishadi va ular bilan hashamatli to'y marosimii boshlanadi. Bunday an'anaviy to'y marosim versiyasi bayramdek qilib nishonlanadi. Shuningdek, Fransiyada to'ylar uchun maxsus gullar yasashadi. Bu bir necha asrlar davomida yasalgan va saqlangan noyob gullar bo'lib, to'yxonani bezash uchun ishlatishadi. Har bir gul va o'simlik ramziy ma'noga ega bo'lib, yoshlar uchun maxsus ahamiyatga ega bo'lib hisoblanadi.

Shu o'rinda yana bir odat haqida ma'lumot bermoqchimiz. Qishloqlarda eski bir odat bor, bu kunda ertalab kelin bo'lajak eri uyidan chiqib kelinni oladi. Bungacha, bolalar kelin va kuyov cherkovga boradigan yo'lga chiqib, yo'lda yurishayotganida tasmani kesishi lozim bo'ladi. Laurel marosimi uchun yo'lga bir kosa sharob sepiladi va bolalarni u yerdan ketkizishadi.

Fransiya to'ylarida yoshlar hayotidagi kulgili sahnalardan ham namoyish etiladi, ayrim hollarda vahshiyliklar ham ko'rsatilishi mumkin.

To'ylarning qiziqarli pallasi har doim shampin vinosi bilan boshlanadi ya'ni, an'anaviy sharob ichish bilan boshlanadi.

Tadbirning birinchi qismida tashrif buyurganlarga alohida e'tibor qaratishadi, so'ng yoshlar barcha mehmonlar oldiga kelishi kerak va ular nishonlashga kelgani uchun ularga ham rahmat aytishib, minnatdorlik bildirishadi.

To'yda ko'ylaklar, yoshga mos bo'lishi kerak. Shuningdek kelinni poyafzaliga ham e'tibor berishadi. Poyafzalda kelinning barmoqlari ko'rinishi turishi kerak. Chunki bu, gullar bilan bezatilgan, unga tegishli poyabzal hisoblanadi. «Parij kelini» degan akssuarlar tasviri to'ldiradi[12]. Misol uchun, qizlarning yurish-turishiga e'tibor qaratishadi va bu bilan uni go'zal qiz deb hisoblashadi. Pardoz qilishiga alohida e'tibor qaratiladi. Albatta, kelinning ko'rinishi ta'kidlanadi, u tabiiy ko'rinishga ega bo'lishi kerak bo'ladi. Kelin haqida juda yaxshi, iliq fikrlar bildirishadi. Bu to'ylar qiziqarli va chiroyli, qimmatbaho restoranlarda amalga oshirilishi kerak. Yana shuni ta'kidlash kerakki, kuyov kelimga yumshoq pushti gul, shokolad, figurinlar va yangi turli xil gullar (Peoni va orxideyalar) sovg'a qilishi kerak bo'ladi hamda stol ustini bezatishi lozim [13]. Shuningdek,

to'ylarga karikaturachilarni taklif qilishadi ular ham mehmonlar orasida bir xotira sifatida qoladi va bir muhtasham repertuarlar ko'rsatishadi hamda go'zal xonimlar uchun o'yin-kulgi hamda yigitlar uchun fransuzcha shapka bezatishni mahorat dars qilib ko'rsatib berishadi.

To'yning fransuzcha uslubi bu mamlakatning eng romantik bayrami hisoblanadi, shuningdek unda fransuz madaniyati hali ham ushbu maxsus kuni nishonlashga katta e'tibor qaratishi va ta'sir ko'rsatishini guvohi bo'ldik.

Xulosa. Oilada o'tkaziladigan marosimlar oilaviy-maishiy marosim hisoblanadi. Ular rang-barang bo'lib, kattagina qismi to'y marosimlarini tashkil qiladi. Nikoh to'yi, hovli to'yi, yosh to'yi kabi nomlar bilan yuritiluvchi har bir to'y tadbiri inson hayotidagi eng quvonchli muhim burilish nuqtasini qayd qilishga qaratilgan. Ko'rinish turibdiki, to'y – ko'pchilik ishtirok etadigan yirik marosim. To'ylarni o'tkazish ishtirokchilar tarkibi, vazifalari hamda uning asosiy qismini tashkil etuvchi poetik folklori janriy tarkibiga ko'ra bir necha turga bo'lib o'rganishni taqozo qiladi.

Badiiy tafakkur taraqqiyotining tadjriy rivoji davomida yaratilgan ma'naviy qadriyatlarimiz tizimida xalq turmush tarzi, ruhiy dunyosi, g'oyaviy va estetik qarashlari teran aks etgan marosimlarning mazmuni asosida hamisha insonga yaxshi istak, ezgu tilak maqsadi yotadi. Barcha odamlar tez-tez qo'llaydigan yaxshi niyat va tilaklardan iborat kishilik jamiyatining odob-axloq, yuksak ma'naviyat, qadimiy madaniyat an'analari asosida rivojlanib kelganligidan dalolat beradi. Ular inson ruhiyatini ko'tarishga xizmat qiladi. Marosimlar orqali hayotni qadrlash, mas'uliyat bilan umr kechirishni tushunish, o'zidan yaxshi nom qoldirishga, ezgu amallar bilan yashashga intilish g'oyasi targ'ib etiladi.

Marosimlar xalqning eng yaxshi an'analari, odatlari, axloqiy qoidalarini o'zida mujassamlashtirishi, saqlashi va rivojlantirishi jihatidan yoshlarni tarbiyalashda, ularning odobli-axloqli bo'lishlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrirda. 48-modda. 2023. –B. 12.
2. Adizova O. I. The exceptional in the works of Van Gennep. Special issue ijssir april 2023 issn 2277-3630 (online), published by international journal of social sciences & interdisciplinary research., comparative study of literature, comparative linguistics, translation studies, 2023y,121-126b
3. Adizova O.I. Folklorshunoslikka bir nazar. Zamonaviy psixologiya, pedagogikada fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi: muammo va yechimlar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi tezislari to'plamini 30-aprel 2023-yil127-131b

4. Adizova O. I. Les contes biographiques et esthétiques. Innovative Development in Educational Activities ISSN: 2181-3523 VOLUME 2 | ISSUE 6 | 2023 Scientific Journal Impact Factor (SJIF): 5.938
5. Adizova O. I. Medieval Tales and Fairy Tales in the 17th Century. Journal of Survey in Fisheries Sciences 10(2S) 1689-1697, 2023 Skopus
6. Arnold Van Gennep Le folklore. Croyances et coutumes populaires françaises. Paris : Librairie Stock, 1924, 16 p. Édition complétée le 3 août, 2009 à Chicoutimi, Ville de Saguenay, Québec
7. Пропп В.Я. Фольклор и действительность. Избранные статьи. Москва: издательство « Наука», 1976,16стр
8. M.Xamidova Fransuz va o'zbek makollarida meteonimlar. Sentr nauchnix publikatsiy (buxdu.uz)32(32),2023.
9. Sarimsoqov B. O'zbek folklorining janr sostavi // O'zbek folklori ocherklari. Uch tomlik.1-tom. T.: «Fan», 1988, 82-83-b.